

Jordi Bohigas i Maynegre

**ESGLÉSIA I ANTICLERICALISME
A LA GIRONA DEL SEXENNI
DEMOCRÀTIC I LA RESTAURACIÓ
MONÀRQUICA (1868-1923)**

En tot treball, que té per eix argumental l'anticlericalisme, sol ser preceptiu un intent de definició del que s'amaça darrere del mot. D'entrada, aquest terme fa referència a una multitud prou diversa de manifestacions i actituds que tenen com a element bàsic l'"hostilitat" cap a tres objectius, prou diferents: l'hostilitat pot anar dirigida contra unes persones (clerofòbia), unes institucions religioses (l'Església catòlica), o bé, contra la religió mateixa. Aquestes manifestacions poden anar des de la violència física a la literatura, passant per la política. També s'ha tendit a dividir l'anticlericalisme entre el culte i el popular, tot i que són dos estrats que s'influencien mútuament: el del pensament ideològic (fonament de l'actuació política i en última instància dels moviments socials) i el social. Això fa que adopti moltes formes: literària, intel·lectual, periodística, política, populista i social. En un treball d'aquestes característiques, però, pot ser més adequat remetre'ns a la bibliografia que existeix sobre aquest tema i centrar-nos en les diverses manifestacions d'anticlericalisme que es donen –o hem trobat– a la ciutat de Girona.

Començaré aquesta presentació amb una anècdota prou il·lustrativa de com estaven les coses a l'inici de la II República, un període que queda a fora del nostre període però que és en part conseqüència del règim anterior. Em refereixo al periodista i polític republicà d'Acció Catalana Claudi Ametlla, que va ser nomenat governador civil de Girona l'any 1932. Explica, en les seves *Memòries polítiques*, que apositat del nou càrrec, es plantejà si havia de fer la visita de cortesia al bisbe, tal com havien fet sempre els anteriors governadors. Per un costat, doncs, hi havia la tradició

i el poder de la institució eclesiàstica. En l'altre, pesaven els seus principis republicans, plasmats en la Constitució de 1931, que consagrava la separació de l'Església i de l'Estat. Allò que realment el va fer decidir va ser fixar-se en l'actuació del seu predecessor, que havia estat el reusenc Jaume Simó i Bofarull, que era un republicà radical. I, efectivament, ell "la va fer, malgrat que passava per extremista, potser a causa dels seus excessos verbals, més que no pas de la pura realitat. Estroncat al doll de paraules fortes i pintoresques, potser un poc blasfemes i tot, aquest fill de l'anticlerical ciutat de Reus feia això: anava a veure el bisbe". I amb molt més motiu, doncs, Ametlla, que passava per moderat i conciliador, va anar a fer la visita. Això demostra, doncs, la relació d'amor-odi que hi ha hagut històricament amb la nostra Església. Una Església que, al cap i a la fi, surt del mateix poble. I quan parlem d'Església, aquí, ens referim al seu sentit d'Església "docent", formada pels capellans, la jerarquia i els religiosos i les religioses.

L'anticlericalisme contemporani és un fenomen complex, que mereix estudiar-se des de varies perspectives, entre elles l'antropològica seguint l'escola de Julio Caro Baroja. Ara bé, a simple vista podria semblar que Girona és un mal exemple per estudiar l'anticlericalisme. Tradicionalment ha tingut una fama de ciutat levítica, immòbil, fins i tot dòcil. No trobarem casos extrems com es poden donar, per exemple, en determinats pobles de l'Empordà, o en grans ciutats com Barcelona. No per això, però, deixa de resultar interessant conèixer certes manifestacions d'anticlericalisme que potser no són tan contundents, però que resulten significatives. L'anticlericalisme, en paraules de V. Cárcel Ortí,

seguint René Rémond, és alguna cosa més que una ideologia negativa, i tradueixo: “forma part d’una elaboració política, d’un conjunt d’idees que aportaven una cosmovisió de la realitat en un període en què la mobilització política creixent i l’augment de competència entre elits rivals afavoreix l’oportunitat d’aquest discurs anticlerical”. Aquesta elaboració política no es va fer d’un dia per l’altre, necessità decennis per formar-se i es nodrí de diverses fonts.

Aquesta és, doncs, una història de l’Església gironina vista des de l’altra banda de la trinxera, la dels “dissidents”, feta de dades i notícies que hem espigolat en documents i premsa d’època. És, d’alguna manera, des del mirall de l’enemic, del “dissident”, on es reflecteix un determinat espectre de l’Església gironina. El que s’explica aquí, doncs, no és res extraordinari. Però és un capítol més de la nostra història, on s’hi posaren en joc sentiments profunds, esperances de canvi i frustracions.

Girona, 1868

Ens aturarem un moment a conèixer la Girona de l’any 1868. En el seu viatge per terres gironines, de 1868, el representant d’una família francesa de geògrafs anarquistes, Élie Reclus ens dóna aquesta impressió de la capital: “Actualmente Gerona es una de las poblaciones más atrasadas de Cataluña. Las murallas que la circundan limitan su horizonte intelectual”. Girona té en aquesta època poc menys de 15.000 habitants. Entre el 1868 i 1923 la població gironina augmentarà en uns pocs milers, signe evident d’aquest estancament econòmic malgrat que, lentament,

s'operaran canvis urbanístics crucials per a la ciutat: enderrocament de les muralles, construcció dels primers eixamples, mesures d'higienització, enllaços amb el ferrocarril... Per altra banda, Girona és la capital de la segona diòcesi de Catalunya en nombre de capellans, que no de població. Són uns 1.010 sacerdots en total, molts dels quals es concentren en el centre burocràtic de la diòcesi, i alhora de la província. D'aquí ve en part, l'adscripció de Girona com a ciutat "levítica", que Joan Puigbert ha definit, en un sentit precís, com "aquella ciutat en la qual la vida econòmica i social està lligada a una sèrie de serveis deguts a la presència del bisbat i la seva cort eclesiàstica". Ara bé, Girona, a part d'un centre religiós és també una plaça militar, un centre administratiu i comercial. Sorprèn, però, la identificació que es fa, des d'un determinat sector, d'aquest estancament (industrial, intel·lectual) amb la presència d'eclesiàstics. Els internacionalistes de l'any 1872 la descriuen com una ciutat "feudal y sacerdotal, sin higiene, sin cultura, sin calles", "arruinada como la teología que sirve de guarida a sacerdotes, gobernantes, militares y señores", com "el último baluarte de los restos de la corte inquisitorial de Carlos II". Aquests comentaris, apareguts al setmanari obrerista *La Federación* el mes de març de 1872, són l'expressió de la frustració de l'AIT per implantar-se a Girona. Aquesta imatge de Girona recorrerà tot el llarg del nostre període, i fornirà d'arguments els enemics de la presència eclesiàstica a la ciutat.

Ens situem, doncs, al mes de setembre de 1868. El règim desacreditat dels liberals moderats ha acabat caient i la reina Isabel II surt d'Espanya, destronada. Aquest fet tindrà

conseqüències greus per a l'Església, ja que la jerarquia havia mostrat un suport incondicional al govern del general Narváez. Mentrestant, el baix clergat segueix mostrant simpaties amb el carlisme, que representava la voluntat de retorn a l'estat de coses de l'Antic Règim, l'aliança del Tron i l'Altar i l'absolutisme. L'Església que entra, aquell any, dins el Sexenni Democràtic és una Església, com ha dit W. Callahan, "transformada per la Revolució liberal dels anys trenta i quaranta". Les seves pròpies bases econòmiques han estat substituïdes per unes altres, que la fan dependent dels pressupostos de l'Estat. A Girona, el paisatge religiós de trenta anys enrere és ja irreconeixible. Més enllà de les esglésies parroquials, han desaparegut els antics convents de regulars. Sobre els agustins, s'hi ha alçat una plaça pública, els dominics ara allotgen una caserna militar, els carmelitans la Diputació i el govern civil, sobre les restes dels franciscans s'hi edificarà un carrer i la foneria Planas, etc.

L'Església ha assumit malament aquests canvis. La condemna de la modernitat feta pel papa Pius IX (encíclica *Quanta Cura* i *Syllabus* de 1864) dóna ales a l'integrisme. L'Església es fortifica i s'allunya de la realitat social i de les noves ideologies. Més enllà del catolicisme no hi pot haver salvació, només el caos i el desordre social. L'Església catalana, cada cop més papista, seguiria el seu exemple i es preparava per llimar les noves armes que havien de permetre la reconquesta de la societat quan li sobrevingueren els fets de setembre de 1868, que l'agafaren d'imprevist i quedà fatalment al descobert, exposada als nous perills de l'anticlericalisme.

Revolució

La Revolució de setembre de 1868, dita *la Gloriosa*, no es va fer contra l'Església. Tot al contrari, des dels dirigents de la Revolució es va demanar que l'Església s'hi adherís. Tanmateix, la vena anticlerical de la insurrecció va aflorar ben aviat, i el govern provisional (i les juntes provincials) van haver de fer concessions a l'anticlericalisme popular. Al llarg del mes d'octubre, es decretaren mesures com la supressió de la Companyia de Jesús, la prohibició als ordes religiosos d'adquirir béns, la dissolució de totes les comunitats religioses fundades després de 1837, amb excepcions i matisos, l'anul·lació de les subvencions estatals als Seminaris, etc.

L'anticlericalisme del Sexenni Democràtic –així es coneix aquesta etapa– va suposar un punt d'inflexió respecte de l'anticlericalisme viscut fins aquell moment. El liberalisme, que havia nascut a les Corts de Cadis, no havia negat mai la confessionalitat catòlica de l'Estat espanyol i l'obligació de mantenir el culte i el clergat. Ara, però, la situació ha canviat. Des de les posicions demòcrates i republicanes, que intenten dominar el nou règim, es discuteix la influència social de l'Església (que es vincula cada cop més a les forces reaccionàries) i el seu poder moral, i es reclama el tractament de totes les religions per igual, la tolerància i la llibertat de cultes.

L'anticlericalisme, que podem anomenar d'Estat pel fet que procedeix de les normes i la legislació, que emana dels òrgans superiors de l'administració i de les Corts, va normalment acompanyat d'un anticlericalisme popu-

lar. A Girona, per exemple, Joan Puigbert explica que pocs dies abans del decret de supressió de les congregacions religioses, la Junta gironina debaté el cas d'una dona de Cadaqués, Magdalena Roig, que havia denunciat que una seva filla havia estat forçada a ingressar en el convent de monges benedictines de Sant Daniel, sense el seu consentiment. Aquesta acusació va demostrar ser falsa, però, alimentava el clima contrari a aquesta mena de congregacions. Sobre la taula s'exposaren arguments com que els ordes eren enemics de la llibertat, donaven una mala educació i “quebrantaban la ley natural que nos obliga a vivir en sociedad”, que dominaven sobre altres opinions com la del vocal, progressista, Josep Ametller, que s'adonava que s'estava atemptant contra un dels principis bàsics del liberalisme, la llibertat d'associació.

Podem conèixer de primera mà, les acusacions de què va ser objecte el clergat des dels inicis del nou règim gràcies a un manifest conciliador titulat “El Clero; y viva la libertad” (de 22 novembre de 1868) d'uns sacerdots barcelonins, on afirmen que se'ls acusa de tenir una conducta escandalosa, de conspirar a favor dels carlins, de ser una càrrega econòmica, enemics del progrés... Són els mateixos tòpics de sempre –no mancats, per això de la seva raó d'ésser– que ens acompanyaran durant tot aquest procés i alimenten un determinat imaginari col·lectiu. Al mes de febrer de 1869, el bisbe Constantí Bonet hagué de sortir al pas d'algunes d'aquestes acusacions, entre elles la de conspiració amb el carlisme, des del butlletí episcopal. Al mes de setembre hi tornà amb una altra circular, on es posava al costat del seu clergat en el sofriment, i elogià el seu com-

portament, més “si se tiene en cuenta las horribles calumnias, sarcasmos, dicterios los más soeces y groseros, las caricaturas asquerosas, las sátiras picantes y las invectivas más maliciosas con que... es presentada toda esta clase...”. A la difamació s’hi afegia l’escassetat econòmica i, en aquestes circumstàncies, doncs, “el Clero (...), con su ausencia del campo de batalla, reprueba altamente el proceder de una docena de sus compañeros”.

En la sessió de les Corts de 26 d’abril de 1869, el metge empordanès i diputat republicà Francesc Sunyer i Capdevila declarà públicament el seu ateisme i la guerra a Déu, amb gran escàndol dels assistents. La jerarquia catòlica reaccionà amb una campanya de desgreuges, entre elles la funció que es va celebrar, el 9 de maig de 1869, a la catedral, i que va ser rebuda amb temor pels progressistes, pel perill d’una guerra religiosa.

No tenim constància que a la ciutat de Girona es produïssin els atacs materials i les vexacions que sofriren altres parròquies i capellans de la diòcesi, i especialment, de l’Empordà. Se sap, per exemple, que durant els primers mesos de la regència de Serrano, el gener del 1869, s’incautaren els tresors artístics de diferents col·legiats de la diòcesi, entre elles la catedral, recollida amb especials vexacions, i Sant Feliu de Girona. Tot el contrari, els “neocatòlics” gironins (que no el bisbe) se sentiren amb prou força com per proclamar candidatures i organitzar manifestacions, com la que reporta el periòdic figuerenc *La República*, on diu que a Girona es produí, el 29 de novembre, una manifestació monàrquica encapçalada per un absolutista, amb estudiants del Seminari, al crit de “Viva Isabel II, vivan las monjas, fuera

la libertad de cultos, fuera sufragio a los 20 años, fuera voto universal”. En la candidatura neocatòlica a les Corts per Girona hi figura, a títol personal, un dominic exclaustat: el P. Joan Planas i Congost. El seu discurs és contundent i s’atreveix a declarar, segons reporta *La Razón* de mitjan gener de 1869, que defensaria la religió catòlica-apostòlica-romana, amb total exclusió de totes les *sectas*, la dotació del clergat independent de l’erari públic i el restabliment dels ordes religiosos. “El Rvdo. Planas –segons diu el citat diari– también quiere la Iglesia libre en el Estado, pero en el Estado no libre, sinó esclavo de la Iglesia...”. No ens hauria d’estranyar aquesta posició, si pensem que ell havia fet el noviciat en un convent on ara hi havia una caserna militar (avui, la Universitat). Cal, doncs, situar cada personatge en les seves coordenades per comprendre les diferents posicions. La qüestió és que la candidatura encapçalada per Planas guanyà a la ciutat de Girona (però no al districte), en les dues eleccions a Corts de 1869 i 1870; això sí, seguit de molt a prop pels republicans. Els grans resultats, doncs, dels neocatòlics s’explicava en gran mesura pel pes dels clergues en la ciutat, que va popularitzar la dita que deia “Para melones, Valencia; para pepinillos, Soria; para calabazas, Tuy, y para curas, Gerona”.

Un cop perduda la guerra de la Constitució del 1869, començaren les batalles per la seva concreció en lleis, que l’Església no estava disposada a perdre, i que amb gran dolor es va veure com s’aprovaven el matrimoni civil, el projecte de llei de secularització dels cementiris, entre altres que es percebien com un atac profund no tan sols a l’Església, sinó a les creences fonamentals, catòliques, de la majoria

dels espanyols. La situació no estava per bromes. Només així s'explica l'acte de desacatament del bisbe davant la visita del rei Amadeu I a Girona. Tot i que el governador civil insistí repetidament al bisbe Bonet que no podia fallar al Rei, el prelat respongué al requeriment dient que una comissió del capítol rebria el rei a l'entrada de la catedral, però que no hi podia fer més, i cito textualment: "Otra cosa no permiten las amarguísimas tribulaciones que está sufriendo la iglesia universal en la persona de su cabeza inmortal Pío Nono, cautivo en el Vaticano y las difícilísimas circunstancias que está atravesando la de España. Las cuales impiden al Prelado y Cabildo de esta catedral dar muestras alguna de regocijo por el notable acontecimiento".

La proclamació de la I República, el febrer del 1873, tampoc despertà una forta reacció contrària del clergat. Ja s'ha vist les poques simpaties que la monarquia savoiana havia despertat entre la jerarquia gironina. I l'intent de separació de l'Església de l'Estat que consagrava la nova Constitució federal només tingué protestes ritualistes ja que, de fet, la separació era ja per molts un fet consumat. Amb el temps, a mesura que l'amenaça de la insurrecció carlina es feia més forta, la real o suposada aliança amb el partit carlí passà a ser la causa més important de l'anticlericalisme federal. Vist el caire que prenia la revolució, bona part de la clerecia, especialment rural, simpatitzava amb el carlisme per la defensa aferrissada que feien dels valors religiosos tradicionals. Aquesta defensa, però, no sempre s'esqueia amb el comportament, suposadament exemplar, que s'entenia que havien de seguir els qui afirmaven lluitar en defensa de la religió. Els republicans s'encarregaren prou bé de senyalar-ho.

Per això, a partir del moment que la guerra s'acostà a les portes de Girona, les actituds contra l'Església es radicalitzaren, tot i que no es pot afirmar que el clergat prengué les armes contra la República, excepte algun seminarista. Per conjurar la forta companya que es desenvolupava contra el clergat, els mesos de juliol i agost, el bisbe, en senyal de bona intenció, cedí el seminari com a quarter per a la guàrdia civil i la milícia nacional. Grups de militants van arribar, fins i tot, a envoltar amenaçadorament la residència episcopal.

La fe dels republicans

L'actitud militantment atea de determinats federals, com el metge Sunyer i Capdevila, no era compartida per la majoria dels republicans, i encara menys, pels de Girona. El discurs de Sunyer a les Corts va ser expressament desaprovat pel comitè local de Girona, segons Joan Puigbert, que era més favorable a les idees moderades de F. Garrido. Es creia, doncs, que el discurs de Garrido, enfront del de Sunyer, reflectia millor la diversitat religiosa existent dins el republicanisme: aquest oscil·lava, doncs, entre el liberalisme catòlic (amb elogis a l'humanisme evangèlic de Jesucrist) i l'anticlericalisme més radical i els atacs als *neos*. Algunes vegades la sàtira anticlerical podia arribar a tenir un to més vulgar, com aquesta apareguda al *Boletín Republicano* de juny de 1869: “—Qué es un cura?— Según: para V. un ente vestido de negro; para el Estado, un empleado que cobra y se rasca la tripa; y para el ama de llaves, es un hombre”.

Tant l'obrerisme com el federalisme, tot i mostrar-se radicalment anticlericals i enemics del carlisme, reivindi-

caven la figura de Jesucrist com a campió de les transformacions socials i de la democràcia republicana. El seu anticlericalisme no era pas, doncs, irreligiós. El partit federal es declarà des d'un principi favorable a la llibertat de cultes. Entre els republicans no hi faltaven catòlics ni, fins i tot, practicants. La resta, si no ho eren, havien de conviure amb familiars devots. Vegem-ne alguns casos: el republicà possibilista Pau Alsina –que cal no confondre amb el barceloní homònim que fou, per aquestes dates, el primer diputat obrer a les Corts, com ens recorda Josep Clara– era un obrer argenter que es casà amb la viuda del seu patró. Élie Reclus, en el seu viatge de l'any 1868, ens descriu el domicili d'Alsina de la següent manera: “Pablo Alsina ha republicanizado a su mujer, que era devota. Pero la lucha entre el papaísmo y el libre pensamiento se revela en su casa de una manera singular. Penden de las paredes del salón, al lado de algunos cuadros de simbolismo religioso, los retratos de Mazzini, de Garibaldi, de Sixto Cámara. Y en la parte superior de un relicario con los restos auténticos de cuatro santos, aparece el *Cuadro de los derechos del hombre*”. Alsina els explica que ven reliquiariis als seus clients, amb relíquies o sense. Una vegada una noia reumàtica l'anà a veure –segueix Reclus, i ho tradueixo– per comprar-li'n unes, tot dient-li: “Pau, tu ets republicà, que significa ser home honrat. Em vendràs un reliquiari amb relíquies veritaderes. Si el comprés en el convent de frares serien capaçes de posar-m'hi ossos de moltó”. Possiblement les relíquies eren, com a mínim, tan “veritaderes” com podien ser les de qualsevol frare, però és una mostra de clerofòbia (sobretot contra el clergat regular) de llarga durada, que més

endavant veurem que es revitalitza en la premsa, així com la projecció de la imatge del republicà com a persona virtuosa i seguidora fidel de la persona de Jesucrist.

D'altres republicans eren catòlics declarats. Tomàs Carreras i Artau ens explica el cas d'un dels seus professors d'Institut durant els anys vuitanta, Pau Civil i Vendrell, que impartia les lliçons de psicologia, lògica i ètica. Pau Civil, diu, era un auster republicà federal de tota la vida, tot i que no acceptà formar part de cap candidatura. Els diumenges, després de la missa, anava al Centre Federal del carrer del Carme. Els seus coreligionaris, sorpresos pel seu comportament i admirats del seu exemple, deien: "Oh, si tots els catòlics fossin com don Pau, tots en seríem!". Per la seva banda, segons Carreras, la gent d'Església deia: "Si tots els republicans fossin com el senyor Civil, tothom seria republicà!". Al marge, doncs, de l'anècdota, com devien estar les coses per tal que semblés impossible poder ser republicà i catòlic alhora. Un altre exemple seria el del federal, catòlic i liberal Josep Jubany, que va ser durant uns anys regidor i tinent d'alcalde de Girona, i formava part de diverses confraries de la ciutat.

Josep Clara també esmenta –entre altres republicans com Estanislau Figueras, president de la República del 1873– Joaquim Riera i Bertran, que va ser alcalde de Girona durant els dos primers mesos després de la proclamació de la República. Riera volia conciliar la República amb el catolicisme fusionant llibertat i Església. Per aquest motiu va escriure l'opuscle *El catolicismo y la República Federal* (1873), per demostrar que no eren conceptes antitètics. Deia paraules com aquestes: "Las repúblicas fuertes, viriles, poderosas,

se forman y desarrollan con ciudadanos religiosos, con ciudadanos que se aprovechan de la libertad para mantener y fomentar la religión con sus esfuerzos individuales, del mismo modo que mantienen y fomentan, en ocasiones, la instrucción y la beneficencia públicas”. Hi defensava, també, la llibertat de cultes i la supremacia del poder civil sobre l’eclesiàstic, sense que això volgués dir propugnar un Estat ateu. El més important és que, defensant aquestes posicions, Riera corria el risc de veure’s incomprès tant pels catòlics com des de les seves mateixes files republicanes, tal com succeí. Riera i Bertran és un d’aquells republicans catòlics que es passaren al catalanisme de la primera hora. Durant la seva estada a Barcelona com a estudiant havia format part de la penya El Buen Deseo, on coincidí amb Josep Torras i Bages i Jaume Collell, aleshores estudiants com ell a la Universitat. També va pertànyer a l’organització La Jove Catalunya (1870), juntament amb un altre seminarista i futur propagandista gironí, Joan Planas i Feliu, que cal no confondre amb l’exclaustrat carlí. Després del Sexenni, Riera va traslladar-se a viure a Barcelona. Riera representa, doncs, l’intent desesperat de treure la religió de la centralitat política, per poder eixamplar la base de suport a la República. Era la tercera via que, tampoc durant la II República, no trobaria encara el seu temps.

Restauració

La inestabilitat crònica de la I República acabà amb la dimissió del president Castelar, el 3 de gener de 1874. Un cop d’Estat en miniatura donà lloc a una República militar, que

portaria a la restauració borbònica a la persona del fill d'Isabel II, Alfons XII. Les relacions entre l'Església i l'Estat es varen restablir, i les coses anaren tornant el seu lloc. El nou règim, ideat pel polític malagueny Antonio Cánovas del Castillo, derogà la legislació anticlerical del Sexenni però no va fer a l'Església totes les concessions que demanava. La nova Constitució de 1876 no consagrà la unitat catòlica de l'Estat, tal com demanava la jerarquia, tot i que donà a l'Església el paper d'un òrgan oficial dins d'un Estat, però, liberal, la qual cosa creà conflictes i ambigüitats durant tota la Restauració. Aquest *modus vivendi* entre el règim i la jerarquia catòlica no contribuï a disminuir, segons W. J. Callahan, l'hostilitat visceral de l'opinió clerical i laica amb el liberalisme i la seva encarnació institucional, recent en la Restauració. De moment, però, Cánovas aconseguí per uns anys una moratòria de la qüestió religiosa –neutralització parcial– que només es revitalitzà, anys més tard, amb la radicalització reformista del partit liberal que operava al ritme de la desaparició biològica de Sagasta. Amb aquesta tàctica, els liberals pretenien debilitar l'encara poderosa Unió Conservadora.

La Restauració no va aplacar, doncs, l'anticlericalisme, sinó que el va neutralitzar durant uns anys o, en tot cas, el va fer més subtil, s'expressava de manera simbòlica, i més si tenim en compte que els partits republicans estaven a la clandestinitat. Com hem d'interpretar, si no, la petició d'una colla de veïns, encapçalats per un tal Joan Pascual, que el novembre de 1876 escriuen al governador civil –i no al bisbe!– per demanar-li permís per poder celebrar honres fúnebres per la mort de l'exreina Maria Victòria, duques-

sa d'Aosta? Recordem que no feia més de 5 anys que el bisbe s'havia negat a rebre els ducs d'Aosta al seu pas per la ciutat. El governador s'encarregà de comunicar-ho al bisbe tot recordant-li, per si hi havia algun dubte, "que todo lo hacen por sentimiento entre religioso y sin la menor idea de dar a este hecho el menor carácter político". Per altra banda, les autoritats liberals se segueixen malfiant dels sacerdots de la diòcesi, per les seves simpaties amb el tradicionalisme. El record de la guerra civil és encara molt recent. Per exemple, el governador civil alertà el bisbe del perill dels sermons per les exèquies del papa Pius IX, que podrien haver-hi en les esglésies de Girona, i especialment, la de Sant Feliu.

La Restauració tornà a posar en primer terme els delicats equilibris que a nivell local exemplificaven els esforços per fer compatibles la confessionalitat de l'Estat amb els principis liberals. Per exemple, com havien d'actuar les institucions davant les reivindicacions, de tota mena, de l'Església per fer efectiu el seu poder sobre àmbits tan variats com el culte, l'ensenyament, l'assistència social? Davant el restabliment de les expressions d'una religiositat *exuberant*, per exemple, les autoritats havien de recórrer a antics precedents, i desempolsar vells documents que els orientessin en la manera com havien d'encarar la participació oficial en certes cerimònies. Així, durant la sequera produïda el 1878, el consistori acordà fer-se càrrec de les despeses de cera de les 13 misses a l'altar de Sant Narcís i les 12 de Sant Dalmau, perquè així ho determinaven les consuetuds. O bé, quan l'abril de 1878 els jesuïtes, restaurant l'antiga pràctica de les missions, demanaren a la

corporació gironina que assistís oficialment a l'acte de benvinguda i en la seva processó posterior, l'Ajuntament respongué que només s'assistiria a la Comunió general i acte de clausura, d'acord amb el que establien els antecedents de 1796 i 1818! En les altres processons i cerimònies religioses, com la processó del dijous Sant, que organitzava la Confraria de la Puríssima Sang, també s'hi assistia segons "tradicionales prácticas".

Malgrat les aparences, però, l'autoritat complia amb les seves obligacions eclesiàstiques sense massa entusiasme. Així ens ho explica el mateix alcalde Emili Grahit en les seves memòries, on explica que va prendre per costum prendre part en totes les funcions amb què era ús assistir-hi (unes quinze a l'any!), "a pesar que alguna vez me vi acompañado únicamente por un sólo individuo del Ayuntamiento". Hi assistia perquè realment li agradava però, també, "me consideraba obligado como primer ciudadano que era entonces de un pueblo profundamente religioso".

Tot i així, per la minoria republicana del consistori, aquesta aparent confessionalitat de l'Ajuntament semblava excessiva, fins al punt que el 19 d'abril de 1893, s'obrí el debat sobre l'assistència a la processó. La votació sobre aquest punt es clogué amb 7 vots a favor i 5 en contra. Quinze anys més tard se seguia encara discutint aquest tema, en aquest cas a la Diputació provincial. El juny de 1917, els republicans insistiren que els organismes polítics s'havien de donar per assabentats a les invitacions, per assistir a les processons, i que deixessin a la llibertat de cadascú anar-hi o no. Una vegada més, la proposta va ser només defensada pels republicans. Per una banda, doncs, quedava clara una cosa:

i és que durant tot el règim de la Restauració el fet de la confessionalitat de l'Estat només va ser discutida per certs sectors que se situaven al marge del règim, i encara no de tots (el catalanisme). L'altre era l'estret marge de vots que separava una opció de l'altra, i que posava de manifest l'important pes que els republicans tenien a Girona des de finals de segle XIX.

L'entrada dels primers regidors republicans al consistori gironí de la Restauració, Pau Alsina i Benet Massa, no es produí fins a l'any 1883. Un dels primers temes que van posar sobre la taula va ser el de la qüestió dels cementiris. Els republicans discutien que en un Estat liberal, l'Església pogués tenir el monopoli de l'espai funerari, que volia dir el poder per decidir si un cadàver mereixia o no sepultura eclesiàstica i, per tant, el dret de ser enterrat dignament en un cementiri, ja que no n'hi havia encara de neutrals. Llavors aquesta era encara una qüestió marginal a Girona, ja que la majoria de la població era catòlica i moria, diguem-ho així, en estat de "gràcia". Tot i així, donaria molt de joc a l'anticlericalisme ja que sempre apareixien casos de persones que s'havien negat a rebre els últims sagraments i el seus cadàvers eren enterrats en el cementiri judicial, allà on segons el mateix Alsina s'enterraven "los hombres criminales e impenitentes"; un espai gens honorable per a homes que, encara que no fossin catòlics, fruïssin de bona fama. Alsina insistí diverses vegades sobre aquest tema al llarg de la seva llarga carrera com a regidor a Girona. El desembre de 1885, reclamà la construcció d'un cementiri municipal neutre, lliure del control de l'Església, i exposava el cas recent d'un cadàver que havia estat

enterrat al cementiri judicial. La proposta d'Alsina només va rebre l'adhesió del seu company de consistori Pacià Torres. La Junta Central de Cementiris actuà de manera lenta i amb actitud vacil·lant, manifestant el poder de què encara gaudia l'Església a nivell local, i posava de manifest la distància que separava el que deien les lleis i la seva aplicació pràctica durant gairebé tot el segle XIX, afavorit per l'ambigüitat de la mateixa legislació, sinó de les seves contradiccions.

El control del poder eclesiàstic s'estenia a molts àmbits de la societat: des de la premsa a l'ensenyament, passant pel món de l'espectacle, el funerari, etc. La legislació aprovada pels moderats a mitjan segle XIX, com ara el Concordat de Bravo Murillo de 1851, o la llei Moyano d'ensenyament, se seguí aplicant mentre no fou derogada, modificada o substituïda per una llei posterior. Segons Casimir Martí, aquesta defensa de la situació de privilegi podia “provocar reaccions oposades en persones i grups que consideraven les intervencions de l'Església, com a conculcadores de drets civils o com a reveladores de la voluntat de mantenir o d'introduir en la vida social dinamismes heterogenis i pertorbadors”. Un d'ells era el poder de coerció que li atorgava el monopoli sobre l'espai funerari, com ja s'ha dit. Ara bé, aquest control no s'establia de manera directa, sinó a través del poder civil, considerat com el “braç secular” de l'Església. És a dir, el govern havia assumit una responsabilitat amb l'Església, que seria una font interminable de conflictes i una de les causes de l'anticlericalisme.

És també significatiu que el bisbe de Girona va aconseguir suspendre els primers intents que es van fer a Girona

per representar la *Passió i Mort de Nostre Senyor Jesucrist*. Fins que l'any 1887, el governador civil ja no va poder-ho impedir, al·legant que l'antiga llei de teatres havia estat derogada i que segons la nova llei vigent no podia autoritzar la seva suspensió, ja que no hi havia res que ho justificués i, a més, estava tenint molt d'èxit. Tanmateix, seguia dient en la seva missiva al bisbe, si “a juicio de V.E. sí resultasen á su juicio ridiculizados ó escarnecidos los personajes de la Santísima Trinidad o la Sagrada Familia”, llavors, no es preocupés, se'n faria càrrec.

Clericalisme

La primera part de la Restauració, coneguda com el regnat d'Alfons XII i regència de Maria Cristina, coincidí amb el pontificat de Lleó XIII, a Roma, i del bisbe Tomàs Sivilla a Girona. El nou pontífex, doncs, es proposà de recuperar la influència de l'Església en un món cada cop més secularitzat, i emprendre una recristianització de la societat. Els mitjans foren diversos; l'un eren els ressorts legals que encara emparaven l'Església en les seves reivindicacions de control social. L'altre fou la fundació i entrada de nous ordes i congregacions de religiosos, que van viure una autèntica expansió, gràcies a la legislació permissiva del règim de Cànovas i que es justificava pel seu servei a les escoles, hospitals, orfenats i altres institucions de caritat. Aquesta concepció, però, xocava de ple amb la concepció laïcista dels republicans catalans, i gironins, influïts cada cop més pels vents secularitzadors que arribaven de la veïna III República francesa.

A partir, doncs, del nou segle la “qüestió religiosa” i el debat sobre el paper de les congregacions es converteix en el tema central del debat públic. El liberalisme s’identificà històricament amb l’hostilitat al clergat regular, pel seu recolzament a l’absolutisme durant les primeres dècades (recordeu la figura tan estesa del frare trabucaire). En aquest nou context, segons Callahan, es produeix una estranya ironia de la relació entre Església i liberalisme, ja que els regulars, que posaven en entredit el sistema polític de la Restauració, s’identificaren en canvi amb la seva política d’assistència social.

A partir de gener de 1901 es produeix l’arribada en massa de religiosos francesos a causa de les lleis contra els regulars que s’estan debatent a la Cambra de diputats francesa. Aquesta proliferació d’ordes, col·legis i convents donà els principals arguments per a la clerofòbia, i de l’àmbit de la política es passa a la sàtira popular més descarnada. El “clericalisme” s’identificava ara amb la proliferació d’ordes religiosos. El mateix *Autonomista*, el mes de juliol expressava l’amplitud del problema: “El odio á las comunidades religiosas ha traído el que hoy se siente contra la Iglesia. Han hecho causa común el clero regular y el secular”.

Les institucions són l’espai on afloren els diferents punts de vista sobre la presència de l’Església en els serveis públics. Per exemple, el juny de 1911, a la Diputació de Girona s’hi lliurà una “batalla contra la intolerància clerical”, en paraules d’*El Autonomista*, on per l’estret marge d’11 vots contra 9 es denegà la pretensió de les germanes de l’Hospital de poder escollir mare superiora, per ser un dret de la Corporació. Al costat, doncs, d’atorgar els

màxims de privilegis als eclesiàstics se situen els carlins. A l'extrem oposat se situava la pretensió de la minoria republicana, d'exigir que els serveis hospitalaris fossin absolutament laics. Entremig, la majoritària opinió liberal que malda per establir uns mínims de serveis sanitaris i una certa supremacia del poder civil sense ofendre en excés a l'Església, ja que el dèbil Estat liberal és incapaç d'ofereir aquests serveis.

Poc a poc la “qüestió clerical” anava sortint a la palestra. Dels tímids intents dels primers anys de la Restauració s'havia passat al debat en l'arena política, i d'aquí descendí a la premsa —especialment republicana, i finalment també liberal— i als sectors populars, aprofitant els cada cop majors marges de llibertat que oferia el règim. A Girona, a finals del segle XIX es fundà un diari republicà de gran importància, *El Autonomista*. El seu propietari, el periodista de Cadaqués Darius Rahola, era un anticlerical furibund. El nou diari republicà topà vàries vegades amb l'Església, per la qual cosa els seus redactors van ésser citats pels tribunals, en més d'una ocasió, per injúries a determinats eclesiàstics. En una d'elles, el desembre de 1907, el mateix Rahola va ser condemnat a penes de desterrament i multa per un article escrit amb el pseudònim Juan Santa Claro, contra el canonge Agustí M. Vilà. Aquest diari ens ha proporcionat bona part del material, que ens han permès conèixer de primera mà l'anticlericalisme gironí de la segona meitat de la Restauració. El fet religiós s'afegia a la rivalitat, personal i professional, que els Rahola tenien amb els Masó, propietaris del clerical *Diario de Gerona*.

Catòlics i republicans també es disputen la preeminència sobre el raquític món obrer gironí. S'ha imputat a l'Església la seva insensibilitat envers l'anomenada "qüestió social". I possiblement, bona part del clergat no estava preparat per copsar aquesta nova realitat, excepte algunes figures molt destacades, com Pere Dausàs, Jaume Bordas, Josep Comerma, o Josep Maria Llovera. El paternalisme de les elits dirigents gironines i l'avantguarda eclesiàstiques es posava de manifest en les anomenades "vetllades musicals literàries sociològiques" per a obrers. *El Autonomista* també denuncià l'allunyament ideològic de l'Església gironina, quan el dia 25 de març de 1909 reportava que en el marc d'una d'aquestes vetllades de "l'Acción Social", el propagandista canonge Quintana sorprengué el públic amb un discurs que semblava un sermó: "la rémora clerical trabaja sin descanso para encauzar a la clase obrera por la senda del prejuicio religioso (...) En actos que se titulan sociales no debe haber ni dogmas políticos ni religiosos".

El pressupost de culte i clergat, que cada any s'enduia 40 milions de pessetes, també és objecte de qüestionament pels republicans gironins, que ho interpreten com una aliança de l'Església amb la monarquia conservadora i clerical, la identificació amb un sistema polític i econòmic injust. Res hi feia que l'esmentada partida no hagués variat des de mitjan segle XIX, i que formava part d'un projecte liberal per subjectar la institució eclesiàstica a l'Estat i una compensació per les desamortitzacions. El diari *El Autonomista* posà repetidament els dits a la nafra. Tot s'hi valia; a propòsit de la injustícia de l'impost de consums, l'exemplar del dia 24 de febrer de 1901 aprofitava per carregar

contra el sosteniment públic de l'Església: “Ya que no podemos echar abajo esa inhumana Ley de Consumos, impuesta por el centralismo á fin de que pueda subsistir el fausto de la Monarquía española; para que los obispos y otras mariposas puedan ir cobrando pingües sumas, y el culto de las Iglesias se de de bofetadas con la humildad predicada por Jesús y continúen sin cobrar los maestros de instrucción primaria, y convertidas en zahúrdas las escuelas públicas: al menos que se busque una fórmula de recaudación, más digna, más equitativa y que más se adapte á la moderna civilización” etc. En una altra ocasió, era a propòsit de la processó de la *Butlla*. En el número de 18 de gener de 1918, el redactor desvincula la no assistència dels republicans a la processó amb l'acceptació de la *Butlla* si amb això es busca –diuen, i no els manca una certa ironia– l'autofinançament de l'Església: “Nosotros, que respetamos todas las creencias, no tenemos bula ni la queremos; es un negocio de los de enfrente, digno de respeto. ¿Como protestar por eso si es aquella justa teoría de: el que quiere curas y mogigangas que se las pague? Así debería vivir la Iglésia, del óbolo de sus fieles”, etc.

Gràcies a la premsa, doncs, l'anticlericalisme intentà elaborar tot un discurs contra el poder eclesiàstic, i la ficció d'un gran combat cultural entre les forces “obscurantistes” de l'Església, per un costat, i les del progrés i la República, per l'altra. Aquest era el preàmbul per llavors poder passar a l'acció. Perquè, com bé diu Àngel Duarte, l'anticlericalisme popular tenia en el xoc quotidià la seva raó d'ésser. I els anticlericals gironins també varen fer la seva feina.

Combat

Amb el nou segle, l'anticlericalisme es desferma, i el "xoc" cultural es produeix ja en diversos àmbits, entre ells el de l'espectacle. Així, el bisbe ja no pot evitar les representacions d'obres dramàtiques de to anticlerical, que es posen de moda, sovint amb les protestes dels regidors tradicionalistes davant l'alcalde. Una d'elles és *Electra*, que s'estrena a principis de 1901 i es representa amb gran èxit per tot Espanya i, el mes d'abril arriba a Girona, sense que això ocasionés grans aldarulls. Escrita pel cèlebre novel·lista Benito Pérez Galdós, l'obra gira a l'entorn d'una jove que es veu obligada a ingressar en un convent per les maquinacions d'un personatge que simbolitzava la reacció i l'obscurantisme del clergat. A principis de 1910 es representa al "Coliseo Imperial" la sarsuela anticlerical *Ruido de campanas* d'Antonio Martínez Viegol. Al final de l'acte l'inspector de policia, maurista, s'aixeca i increpa les multituds que aplaudeixen. En el marc d'un míting republicà en el Teatre de Girona, el 1910, el candidat Eduardo Fernández del Pozo, en plena lluita contra l'expansió dels religiosos, diu "el fraile de hoy, en cambio, es un egoista, que consume la vida en una contemplación estéril en medio de la fiebre de trabajo que envuelve el mundo, ó dedicándose á la industria, escudado en el privilegio, hace una competeneia insostenible a los trabajadores, originando la miseria y el odio". La invasió d'ordes religiosos francesos ha provocat que "el extranjero se ha apoderado de la escuela. Por la escuela clerical vamos a la barbarie; por la escuela neutra ó laica vamos al progreso y a la civilización. Debemos, pues, reconquistarla..." (10 de juliol).

Qualsevol motiu pot ser vàlid, doncs, per ser aprofitat per la crítica impenitent al clergat i l'Església en general. En una ocasió, un rotatiu republicà afirma que s'han trobat restes d'un infant de poca edat en una caixa, enmig de les obres d'enderrocament d'una paret de l'església del Mercadal, efectuades el febrer de 1913. Això és suficient motiu per especular sobre "els misteris de la vida dels religiosos" i ja tenim les interpretacions més rocamboliquesques. O bé quan, a principis de 1912, Darius Rahola explica que la mare superiora d'un convent, que regenta un col·legi, es nega a admetre unes alumnes pobres, òrfenes de pare; el pretext és utilitzat per contraposar la voluntat del negoci de l'ensenyança religiosa a l'ensenyament laic i neutre, suposadament altruista, encarnat en la persona del mestre municipal, i federal, Francesc Roger.

La "guerra dels morts" es tornà a recuperar, a la premsa i en el combat polític. En aquest cas, tenia veure amb els cadàvers dels pobres de l'Hospital: "Los que mueren en el Hospital, –afirmava *El Autonomista* en diversos números de 1907 i 1908– son conducidos al cementerio en el siniestro coche llamado la Pastera." "La infecta Pastera se sirve desde 15 años atrás, hasta la fecha, de unas medias cajas sucias y pestilentes para colocar los cadáveres que salen del Hospital, transportados como carne podrida al cementerio, donde los vacían para repetir la operación uno y otro día". El regidor Jubany denuncià repetidament aquesta pràctica, i el fet que no rebessin una atenció religiosa adequada: "sin un cura que les acompañe y les rece unas oracioncitas sentidas, sin pensar en la paga...". Demanaven, doncs, de la Comissió de cementiris "que esto cesará: que los que

sucumben cuando ya no pueden subir al andamio o bajar a la mina y no tienen quien les ampare, sean enterrados de un modo que no ofenda a Dios”.

L'excentricitat, el mal caràcter i la prepotència apareixen, doncs, com a atributs lligats a l'exercici del sacerdoci. Les històries d'aldarulls protagonitzades pels seminaristes, influïts pels seus professors carlins, es converteixen en carn de canó de la fòbia anticlerical. En una ocasió, *El Autonomista* reporta uns incidents incitats pel carlí Dalmau Iglésies, que portà alguns seminaristes a amenaçar d'incendi el quiosc Marull de la Rambla d'Àlvarez, que va haver de ser custodiada per una parella de la guàrdia civil i que ocasionà la mort per disgust del seu propietari, Ciríac Marull. A les processons també s'hi podien donar mostres d'agressivitat quan es considerava que el públic no es comportava adequadament. D'altres vegades, eren els guàrdies i empleats municipals que escometien el públic de manera desconsiderada i violenta, seguint les ordres dels capellans. En la festa de Corpus de 1921, que el canonge mestre de cerimònies de la catedral ofengué la diputació catalanista presidida per Agustí Riera, *El Autonomista* ho aprofità per atacar l'esperit de partit del capítol catedralici (que posa de manifest encara, el pes que tenia el carlisme entre el clergat durant els anys 20): “Ni en presencia de Cristo —a pesar de que Cristo condenaba esas propagandas y manifestaciones del culto, fuera del templo— saben, los llamados ministros del Señor, reprimir sus pasiones”.

Les processons, doncs, donen molt de joc a la crítica anticlerical, en una ciutat com Girona on cada any se celebraven no menys de 20 processons, les més concorregudes

de les quals eren les de Setmana Santa i del Corpus. L'actitud dels participants i del públic és objecte de comentari per la premsa dels dos bàndols, per motius ben diferents. El *Diario de Gerona* denuncià els actes d'irreverència que es produïren durant la processó de Corpus de 1902, i cito textual, “en la plaza de la Independencia uno de los acompañantes del pendón del alcalde abandonó tranquilamente el puesto para ir á hacer el amor, y que en una confitería de los bajos de la casa que hoy ocupa la Sucursal del Banco de España, fueron varios los empleados del municipio, y algun alcalde de barrio que, á la salud de un concejal que pagó el gasto, comieron sendos dulces y bebieron unas copitas”. La processó del Corpus sortia a les 6 de la tarda de la catedral i recorria els carrers centrals de la ciutat, acompanyats de gegants i capgrossos, amb la carrera coberta per les forces d'infanteria i artilleria de la ciutat vestida de gala, amb gran animació de carrers i passeigs. El 1911, *El Autonomista* protestava de la presència de la bandera d'uns requetés carlins en la processó del Corpus del Mercadal, “cosa altamente censurable por el significado de esa fiesta de la Iglésia y por el significado de la bandera, como símbolo de guerra, ó de asesinato, como en San Feliu de Llobregat” (24 de juny). L'any següent, *El Autonomista* destacava la monotonia de la processó de Setmana Santa i el caràcter rutinari dels seus assistents: “Una procesión compuesta en su minoría de creyentes, y el resto de hipócritas a quienes les parece que yendo a la procesión venderán más tela para los vestidos cortos y estrechos de las señoras vapuleadas por los oradores sagrados. Otros van en la hilera religiosa por esport, visitando de paso las tiendas de beber y, á

última hora, con ó sin túnica, los barrios alegres. La pauta de siempre. Jesús, su verdadero espíritu, que hoy anuncia y quiere celebrar la Iglesia, no reina entre nosotros. Gobierna el espíritu de los fariseos” (8 d’abril).

El marc de les processons era un espai privilegiat per manifestar l’hostilitat de certs sectors amb la posició institucional de l’Església catòlica i l’ús de l’espai públic. El 1908, en la processó del Corpus, dues persones situades estratègicament en diferents punts de la processó es negaren a treure’s el barret al pas del Santíssim. Al *Diario de Girona* li faltà temps per denunciar els fets: “Son lamentables los escándalos que promueven estas personas, despreciando y ofendiendo el sentimiento religioso de la ciudad. Lo más intolerable, es que pretenden justificar su conducta tratando de mal educados y descorteses á los ofendidos. Aconsejamos que cuando ocurran casos análogos, las personas que los presencien los denuncien al Juzgado de instrucción ó al municipal” (23 de juny). Tot seguit, recorria a tot una arsenal legislatiu i jurisprudencial que avalava les denúncies, cosa que si per un costat posa de manifest el poder de coerció de què disposava l’Església, per l’altra demostra que a Girona no s’aplicaren d’una manera sistemàtica. *El Autonomista* va respondre la provocació, el 27 de juny, dient que això significava voler tornar al temps de la inquisició, i aprofità per defensar, que les manifestacions religioses se celebressin a l’interior de les esglésies: “Por lo demás, la calle es ciudadana: es la via civil que pertenece al pueblo. Hay que conquistarla contra intrusiones extrañas, en nombre de la tolerancia y de la libertad”.

Ens trobem, doncs, davant d'una dialèctica que es planteja en termes de confrontació entre les forces progressives contra un “monstre” clerical, reaccionari, hereu de l'aliança amb Ferran VII contra Riego, representat per un clergat amb totes aquelles “qualitats” que abans hem esmentat. Tot això reposava sobre una determinada filosofia de la Història, basada en el Progrés, que tenia com a motor la confrontació d'idees. Així reberen el diari dels Rahola la notícia de la victòria republicana d'Eusebi Corominas al districte de Girona, a les eleccions de setembre de 1905: “Gerona se renueva. La capital es completamente republicana: cuenta con una clase media laboriosa, que al fin ve claro que no quiere ser clerical, y cuenta también con una masa obrera conocedora de sus deberes y de sus derechos, anhelante de cultura, atormentada por el deseo de dignificarse”. “Miremos al porvenir... A él vamos: á la República (...). Los monstruos han huido heridos, moribundos.”

En alguna ocasió es qüestiona també, en un ordre més intel·lectual, el paper de la religió i de tota la concepció del món forjada pel cristianisme. Aquesta crítica es recolza sobretot en els descobriments científics del segle XIX, especialment de la biologia. El progrés, es deia, venia de la mà de la ciència i del paradigma de l'evolució. En l'etapa de la preguerra europea, es considerà que el desenvolupament de diverses disciplines científiques podrien portar a l'emancipació social de determinats col·lectius. Església i ciència, fe i raó apareixen com a incompatibles. Amb motiu del centenari del naixement del gran biòleg anglès Charles Darwin, el setembre de 1909, Tomàs Mestre escriu un article a les pàgines d'*El Autonomista* on descriu la gran revolució

mental que han provocat els descobriments de l'anglès, mig segle abans, especialment en la concepció de l'home. L'home havia deixat de ser un ésser aïllat, “cual hijo espúreo de una voluntad caprichosa y arbitraria...” i passava a ser un “eslabón de energía de esa luminosa cadena que arranca en el rayo de Sol y acaba en el placer del deber”. Ensems posa de manifest les esperances d'emancipació que una part de la societat posava en el “regnat” de la Ciència. El triomf final de les idees de Darwin –que no eren només qüestionades per l'Església– s'identificava amb el triomf de la llibertat, i era aprofitat per atacar la religió: “Más ha hecho Darwin para el bien de la humanidad en una hora de acierto, que todos los libros herméticos en cientos de años de palabreo misterioso é insubstancial”. Poc més de cinc anys després d'aquest article, es produiria l'hecatombe europea i tot aquest discurs científista s'enfonsà.

Canalejas

Quan el polític liberal gallec José de Canalejas arribà a la presidència del govern el 1909, ja s'havia fet famós per les seves iniciatives per frenar l'expansió dels regulars, que van ser rebudes amb reaccions irades per part dels sectors catòlics, que el convertiren gairebé en la seva bèstia negra durant més d'una dècada. Canalejas va adonar-se que el discurs anticlerical era un filó que no es podia deixar caure en mans de republicans, socialistes i altres revolucionaris i per això emprengué un seguit de reformes “des de dalt” que culminarien amb la *Ley del Candado*. L'any 1910, doncs, s'arribà a la màxima atenció, segons el *Diario de Gerona*: “lo

cierto y positivo es que de nuevo corren por las calles y surgen con amenaza de desbordarse los odios sectarios y las pasiones revolucionarias; y que se crea una lucha de antagonismos y se está atizando un incendio con la pretensión de resolver un problema que no es á sangre y fuego como ha de resolverse”.

Amb el teló de fons de la “qüestió religiosa”, els republicans organitzaren dos grans mítings aquell any 1910, presidits per Albert Balari. El primer se celebrà el dia 22 de març de 1910, on es reivindicà la derogació de la Llei de Jurisdiccions, demanà la reobertura de les escoles laiques clausurades, i defensà la necessitat d’una escola cívica pagada per l’estat, sense ensenyança religiosa. Que tot això es retreia a l’Església catòlica, es va escoltar en els discursos, entre altres, de Laureà Miró i Pere Corominas, on aquest últim, segons el *Diario*, “terminó diciendo que era necesario proclamar los expuestos ideales con valentía y lanzarse á pecho descubierto sobre los “jesuitas” atrincherados, decididos a...”, i els aplaudiments impediren escoltar el final. El diumenge, 3 de juliol, se celebrà al Teatre Principal un “míting anticlerical” en suport de la política de limitació del creixement dels ordes religiosos del president Canalejas. L’acte va ser monopolitzat, exclusivament, pels republicans, ja que els canalejistes gironins, excepte el director de *La Lucha*, no s’atreviren a assistir a l’acte d’adhesió al seu líder, la qual cosa va ser lamentat pels republicans, i vilipendiat pels clericals. A la ciutat “levítica” de Girona es donava el cas, precisament, que la seva elit liberal pertanyia al partit de Canalejas, com el droguer i senador Josep M. Pérez Xifra, o el mateix alcalde senyor Vallès, que esta-

ven en el punt de mira de la premsa clerical. L'alcalde, doncs, es limità a enviar una "vergonzante adhesión" a l'acte –segons *La Lucha*– que dirigí al governador civil el dia anterior. En el seu parlament, Pere Estartús posà el dit a la lla-ga dels conservadors, dient que "la mayor parte de los clericales que hoy protestan contra los proyectos del señor Canalejas son precisamente los que se enriquecieron adquiriendo los bienes desamortizados de la Iglesia". El líder de la Unión Republicana, l'andalús Fernández del Pozo, tornà a insistir en la diferència entre ser anticlerical i antireligiós. Els demòcrates es consideraven els més catòlics perquè, deia, eren fidels al missatge de Jesucrist, com a fundador de la democràcia. També defensà, paradoxalment, que es complís el concordat de 1851, almenys pel que fa a la part que tocava a la proliferació dels ordes religiosos. Després dels parlaments s'inicià una manifestació que acabà davant la seu del govern civil (pujada de Sant Martí) on Fernández del Pozo lliurà les conclusions del míting al governador F. Schwartz i sortí al balcó.

La reacció clerical es produí una setmana després, i va ser monopolitzada pel partit carlí. Es repetí el mateix format que els mítings republicans. Al Principal s'hi van poder veure, segons les fonts, uns 200 sacerdots i 200 seminaristes. Això demostra la força que encara guardava el tradicionalisme dins l'Església gironina. En canvi, no hi assistiren ni els liberals conservadors ni els catalanistes. En el seu discurs Dalmau Iglésias protestà contra la Reial Ordre sobre signes exteriors, per inconstitucional, i combaté el discurs contrari a la difusió dels ordes religiosos, i el projecte de "ley del candado". Una manifestació amb el mateix

recorregut finalitzà davant el govern civil, on després de lliurar les conclusions, Iglésias acabà amb el crit “Abajo el anticlericalismo”.

L'hora del catalanisme

A partir del segle XX el catalanisme, encara incipient, penetra dins l'Església gironina com una força vivificadora. Una nova generació de catalanistes conservadors connecten amb estudiants i professors del Seminari: els germans Viver, Josep Pou i Batlle, entre altres. Aquest és l'inici d'una nova divisió interna de l'Església. El 1900 ja es comença a sentir aquest influx catalanista. A tall d'exemple, el rector de Sant Feliu es nega a traduir una fe de baptisme en castellà, com li demana un particular per tal que el document pugui tenir validesa civil. Aquell any es crea a Girona la Confraria de Sant Jordi, que té la missió de lluitar, amb l'oració, per tal que el renaixement cultural i polític de Catalunya vagi acompanyat del reconeixement de les seves arrels cristianes. Entre els fundadors s'hi troba la família Masó, del *Diario de Gerona*, que participaran activament de la vida cultural i política de la ciutat. El sector republicà es mira en un principi amb suspicàcia aquest catalanisme catòlic, fins al punt d'afirmar que ells, els federals, encarnen el veritable autonomisme, i que els altres només busquen la clericalització de Catalunya: “Los catalanistas de nuestra ciudad, con raras excepciones, van descubriendo el pelaje reaccionario, de que sin embargo protestan a todas horas”. I posen com a exemple, els sermons que realitzen els oradors que participen en les celebracions religioses de la Con-

fraria de Sant Jordi. Un dels primers és el barceloní mossèn Salvador Bové, que participa en la funció de les Quaranta Hores de la Setmana Santa de 1900. Els republicans gironins discrepen, doncs, d'aquest discurs d'estirp vigatà, encara poc acostumats a Girona malgrat el precedent, ja esmentat, de Joan Planas Feliu i el setmanari *La Vetllada*. “Por fortuna, son bastantes los catalanistas que piensan como nosotros, aunque pocos los que se ofrecen a decirlo”. Per ells, doncs, el partit federal és l'únic partit regionalista “en que el progreso no estorba, ni la luz permite ciertos seres raquíticos de alma y raquíticos de cuerpo”.

Diferents esdeveniments polítics porten a una aproximació, sempre difícil, entre catalanistes i republicans contra el caciquisme de l'Estat, sobretot arran de la coalició de Solidaritat Catalana. L'activisme cultural també produeix la confluència entre sectors clericals i modernistes, amb la realització conjunta dels Jocs Florals, la sala Athenea, etc. Són espais de sociabilitat compartida per la necessitat d'optimitzar esforços en una ciutat com Girona, encara massa reduïda per assumir iniciatives divergents.

El juny de 1904, els catalanistes de *Lo Geronés* es mostren horroritzats per les paraules que acaben de sentir en un *meeting* conjunt del catalanisme a Figueres, on els va fer la impressió “d'haver assistit a un meeting en part republicà, en part anticlerical y en part hasta ácrata”. Els catalanistes empordanesos volen conjurar l'estigma de clerical que té el catalanisme, en aquella terra republicana, i per això, es manifesten contraris a l'origen diví del poder, s'ataca la Monarquia, es defensa la separació d'Església i Estat i la llibertat de consciència, etc. Pels catalanistes de Girona, en

canvi, la reivindicació de l'autonomia del Principat s'ha de dissociar de la "qüestió religiosa" i de l'esperit de partit: "Havem de procurar –diu el periodista de *Lo Geronés*– que no puga dir-se que tenim dos jocs d'oradors, uns per anar per exemple a Figueres i altres per anar a Vic". Aquesta discrepància interna anuncia, doncs, el trencament de la Lliga Regionalista.

Com a contrapartida, sorprèn la mena de rebuda que obtingué a Girona el filòsof krausista, i expresident de la I República, Nicolás Salmerón, el mes d'abril de 1907. Els republicans li van fer una rebuda freda: "sin el calor de las masas republicanas, falta de entusiasmo, exento de aire liberal" (dia 16). Recordem que, en aquell últim any de la seva vida, Salmerón presidia la Solidaritat Catalana. En canvi, sorprèn veure qui l'esperava a l'andana de l'estació, narrat per un diari poc sospitós com *El Autonomista*: "algunos con-tados republicanos, varios curas católicos y unos trescientos estudiantes; los más del seminario; los menos del Instituto". En el míting de la tarda, al Teatre Principal, també hi havia capellans i seminaristes, tot i que un hi anà per armar sarau i "insultar el venerable repúblico".

El desvetllament de Girona no va venir de la destrucció del temible "monstre" clerical, que creien alguns. El 1917, el fill de l'ultracatòlic director del *Diario de Gerona*, l'arquitecte Rafael Masó, escriu les següents ratlles: "És una joia il·limitada la que ens envaeix cada cop que ens adonem que sota aquesta crosta grisa, freda i neutra de Girona hi cova un dolç caliu d'activitats i d'energies. Girona l'erta, l'ensopida, l'endormiscada ciutat dels nostres pares s'és reviscolada de fa un quants anys i s'afirma com a ciutat pro-

gressiva i culta, sumant-se a les més noves corrents de ciutadania, i testimoniant amb els fets que ha entrat de ple dins aquest complex renaixement, que és glòria avui de la nostra aimada Catalunya”.

Tres anys més tard, les eleccions de 1920 van fer possible el gran pacte republicà-catalanista que acabà definitivament amb el caciquisme a Girona. Llavors el *Diario de Girona* i *El Autonomista*, que tant s’havien combatut, saludaren la notícia amb els titulars de “Vers una Girona nova”.

A tall de conclusió

La “qüestió religiosa” va ser el gran llast que arrossegà el règim de la Restauració i que va heretar la II República. A Girona, tanmateix, es van saber trobar espais de convivència que van fer possible superar, a poc a poc, les friccions que ocasionà el moviment de secularització de la societat en una ciutat encara dominada per l’Església catòlica.

S’ha vist, doncs, que una ciutat levítica no assegurava que la majoria de la població fos devota fidel de la religió catòlica. A Girona hi havia un ampli sector republicà, tal com es manifestava a les urnes, i una opinió liberal, que en major o menor mesura podia compartir alguns dels postulats anticlericals que expressava *El Autonomista*, tot i que la dissidència encara no s’atrevia a manifestar en públic.

Els republicans gironins no discutiren la religió –molts d’ells eren catòlics– sinó que el que es criticà fou el “clericalisme” de la institució, el zel en la defensa dels seus privilegis, la suposada contradicció entre la institució eclesiàstica i una determinada imatge de Jesucrist, i l’aliança subtil

de l'Església amb el règim polític i econòmic que la feien odiosa als partidaris de la República. En general, però, la convivència fou respectuosa. Tret d'alguns col·lectius, altres sectors cada cop més importants de la població anaren assumint el règim de llibertats que s'imposava amb el liberalisme, i una certa tolerància que tot just encara era incipient. El carlisme, tot i conservar la seva força dins l'Església, va ser cada vegada més marginal socialment. El catalanisme va aconseguir crear un espai polític i cultural que va poder reunir republicans i catòlics, però que obriria una guerra en el si de l'Església catalana.

El cas de Girona obliga a matisar la idea que l'anticlericalisme era una resposta necessària al clericalisme, *per ser*. Precisament, doncs, en una ciutat on el pes clerical era potser més elevat que en altres llocs, aquest anticlericalisme quedà esmorteït. En canvi, els brots més violents d'anticlericalisme es produïren allà on l'Església no va poder deixar sentir prou bé la seva influència: les grans ciutats, les barriades obreres, la intel·lectualitat... A Girona, doncs, l'anticlericalisme va sortir poc de la retòrica periodística i en certs espais de confrontació política. Les diferents manifestacions de fe secularitzadora foren tímides i vacil·lants, per les creences religioses de la població i la força de l'Església. Calen encara molts estudis locals per comprendre realment el significat de l'anticlericalisme en el nostre país, que va arribar a cotes molt altes de virulència i, fins i tot, de violència contra els béns i persones de l'Església.

El despertar cultural de Girona no vingué, doncs, de l'esperada derrota del "monstre" en el qual alguns havien intentat condensar tots els mals de la societat, ni tampoc de la

il·lusió científica, sinó de l'esforç conjunt dels sectors clericals, lliurepensadors i republicans per aixecar la ciutat culturalment i derrotar el caciquisme. Tanmateix, tot aquest treball anticlerical no s'esborrà, va perviure en les mentalitats de certs sectors que explicaran el seu ressorgiment, altra vegada, en moments de crisi i de canvi històric.

Fonts

- *El Autonomista* (1898-1923)
- *Diario de Gerona* (1887-1923)
- *Lo Geronés* (1906)
- *La Lucha* (1910)
- ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA, *Fons Secretaria de Cambra*, Correspondència amb el Governador Civil.

Bibliografia

- AMETLLA, Claudi, *Memòries polítiques, 1918-1936*, Barcelona: Catalònia, 1979.
- ANTÓN, Xavier, “Actituds religioses durant la I República: Joaquim Riera i Bertran”, a VVAA, *Església i societat a la Girona contemporània*, Girona: Cercle d’Estudis Històrics i Socials, 1993, p. 63-72.
- ARAGÓ, Narcís-Jordi [et al.], *Rafael Masó, ciutadà de Girona*, Girona: Ajuntament de Girona, 2006.
- CALLAHAN, William J.: *La iglesia católica en España (1875-2002)*, Barcelona: Crítica, 2003.
- CARRERAS, Tomàs, *La meva Girona: Memòries de Tomàs Carreras i Artau*, Girona: Institut d’Estudis Gironins, 2001.
- CLARA, Josep, *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*, Girona: Diputació, 1986.
- COSTA, Lluís, *El Autonomista: el diari dels Rahola*, Girona: Col·legi de Periodistes, 2000.
- DELGADO, Manuel, *Luces iconoclastas: anticlericalismo, blasfemia y martirio de imágenes*, Barcelona: Ariel, 2002 (2^a ed.).
- GRAHIT, Emili, *Memorias de un ex-alcalde gerundense*, introducció i edició de Joaquim Nadal i Farreras, Girona: Ajuntament de Girona, Institut d’Estudis Gironins, Patronat Francesc Eiximenis, 2003.

- La PARRA, Emilio i SUÁREZ, Manuel, *El Anticlericalismo español contemporáneo*, Madrid: Biblioteca Nueva, 1998.
- MARQUÈS, J. M., “Constantino Bonet, obispo de Gerona (1862-1875)”, a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol. XXIII (1976-1977), 178-204.
- MARTÍ, Casimir, “Provocacions eclesiàstiques a l’anticlericalisme, 1856-1868”, a *L’Avenç*, núm. 177, gener de 1994.
- RECLUS, Élie, “Impresiones de un viaje por España”, a CLARA, J. (ed.), *Excursions abans de l’excursionisme*, Girona: CCG Edicions i Associació d’Història Rural de les Comarques Gironines, 2003, p. 113-135.
- PUIGBERT, Joan, *Política municipal a la Girona de la Restauració (1874-1900)*, Girona: Ajuntament de Girona, s.d.
- PUIGBERT, Joan, *El sexenni democràtic a Girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*, Girona: Universitat de Girona: Servei de Publicacions, 2000.
- PUIGVERT, Joaquim M.: *Església, territori i sociabilitat als s. XVII-XIX*, Vic: Eumo, 2001.